

Will Englund

Maart 1917

Op de rand van oorlog en revolutie

Vertaald uit het Engels door Jan van den Berg, Piet Dal,
Willem van Paassen en Jaap Verschoor

Oorspronkelijke titel: *March 1917: On the Brink of War and Revolution*

Oorspronkelijk uitgegeven door: W.W. Norton & Company, 2017

© Will Englund, 2017

© Vertaling uit het Engels: Jan van den Berg, Piet Dal, Willem van Paassen en Jaap Verschoor, 2017

© Nederlandse uitgave: Hollands Diep, Amsterdam 2017

© Omslagfoto's: Lineair foto/Image Select/Alamy

Omslagontwerp: Studio Jan de Boer, Amsterdam

Typografie: Crius Group, Hulshout

Foto auteur: © David Rothenberg

ISBN 978 90 488 2954 5

ISBN 978 90 488 2955 2 (e-book)

NUR 680

www.hollandsdiep.nl

www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

Hollands Diep is een imprint van Overamstel Uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor Theo en August
Moge de komende eeuw worden gekenmerkt door gezond verstand

Inhoud

Opmerkingen bij de tekst	9
1. Go! Go! Go!	11
2. Een misdaad tegen de beschaving	35
3. Rijke aarde en rottende bladeren	53
4. Mannen, jullie moeten eraan geloven	72
5. We moesten blijven duwen en duwen en duwen	90
6. De mensen denken dat er heel veel bloed zal vloeien	105
7. Een schemergebied	120
8. Nee, meneer de chef	140
9. Een plezierige zweem van waarachtigheid	154
10. We zitten op een vulkaan	172
11. Kozakken rijden op en neer	188
12. Betere tijden voor de hele mensheid	207
13. Niets anders te verliezen dan hun ellendige leven'	223
14. De grote liberale leider van de wereld	237
15. Het is misschien handig als u onderweg uw kleine zakpistool meeneemt	253
16. Als een buiten zijn oevers getreden rivier	272
17. Schelden op een aardbeving	287
18. Geurend naar patriottisme	304
19. Verlichting van de zorgen?	319
20. Het deksel stevig op de pot	331
21. Als de mannenwereld oorlog wil	343
22. De geschiedenis zal uitwijzen dat je gelijk hebt	361

Woord van dank	376
Bibliografie	381
Fotoverantwoording	387
Noten	389
Register	427

Opmerkingen bij de tekst

De Nederlandse spelling van Russische namen is niet altijd even duidelijk. Dat is met name het geval bij een vertaling uit het Engels, dat een heel andere transliteratie kent dan het Nederlands. Bij het weergeven van Russische namen in een Nederlandse tekst moet zo veel mogelijk worden geprobeerd de klank weer te geven met de Nederlandse spellingwijze. Dat is in deze vertaling het uitgangspunt geweest.

In 1917 werd in Rusland nog steeds de juliaanse kalender gebruikt die op dat moment dertien dagen achterliep op de gregoriaanse kalender die in de rest van de wereld werd gebruikt. Om die reden wordt de opstand in Petrograd die volgens onze tijdrekening uitbrak in de tweede week van maart, de Februarirevolutie genoemd. Om verwarring te vermijden zijn alle data – ook in geciteerd materiaal – omgerekend naar de nu universele gregoriaanse kalender.

Tegenwoordig is Oekraïne een zelfstandige staat, maar in maart 1917 was het land onderdeel van het Russische Rijk. In die periode werd er algemeen gesproken over ‘de Oekraïne’ (als streeknaam i.p.v. landnaam) en dat gebruik is gehandhaafd – zoals in hoofdstuk 3, waarin het landgoed Boeromka van prins Cantacuzène wordt beschreven.

‘Kleurling’, ‘neger’ en ‘nikker’ werden in 1917 beschouwd als acceptabele termen. In passages waar is getracht de denktrant van een eeuw geleden weer te geven, worden die woorden gebruikt. Het is absoluut de bedoeling geweest schijnbaar onbetamelijke anachronismen te vermijden, maar het was ook niet nodig om correcter over te

komen dan bijvoorbeeld William Edward Burghardt Du Bois, een van de oprichters van de National Association for the Advancement of Colored People, die zijn opwachting maakt in hoofdstuk 17. Waar we echter duidelijk vanuit de eenentwintigste eeuw terugkijken, is gebruikgemaakt van ‘zwart’ of ‘Afro-Amerikaans’.

Bij het schrijven van dit boek is uitgegaan van de erg arbitraire veronderstelling dat de citaten in krantenartikelen accuraat zijn. Ik weet uit ervaring dat zoiets zelfs vandaag de dag niet per se het geval is. Maar liever dan de tekst vol te stoppen met restricties, maak ik voor deze keer dit voorbehoud. Ik ben er bovendien redelijk zeker van dat publieke toespraken correct door de pers werden weergegeven, omdat politici en andere sprekers ook toen al de tekst van hun toespraak op voorhand uitdeelden. In een paar gevallen heb ik de krantenverslagen kunnen vergelijken met de tekst van de spreker en het bleek dan om een getrouwe weergave te gaan. Onvoorbeerde opmerkingen zijn moeilijker te taxeren. In sommige gevallen – zoals toen Jeannette Rankin aankwam op het Union Station van Washington om haar Congreszetel in te nemen (zie hoofdstuk 21) – werd er in meer dan één krant verslag van gedaan, en wederom zijn er weinig verschillen waar te nemen. Wanneer er slechts één verslaggever aanwezig was, vertrouw ik erop dat minstens de teneur van de woorden van de spreker juist werd weergegeven. Als Teddy Roosevelt in hoofdstuk 15 dus uitroept: ‘Daar gaat het om – niks geen fifty-fifty!’ zou daar dan iemand aan kunnen twijfelen?

Hoofdstuk 1

‘Go! Go! Go!’

Je moet de bibliotheken zien die ze hier hebben, zei Nikolaj.

We zijn net van de boot gekomen, zei Leon.

Kom mee. Ze zijn gratis en de hele avond open.

We zijn al vanaf drie uur op.

Ze zijn fantastisch. Het is Amerika. Je zult het zien.

En dus deden ze dat. Leon en Natasja en hun twee jongens stonden op hun benen te zwaaien van vermoeidheid, maar hun eerste halte in de stad New York was een openbare bibliotheek in de buurt van Astor Place. Kijk eens waar de staat voor zorgt, zei Nikolaj. Denk je dat eens in!¹

Leon was Leon Trotski – revolutionair van beroep, ontkomen aan de klauwen van tsaristisch Rusland en achtereenvolgens uitgewezen door Oostenrijk, Frankrijk en Spanje. Nikolaj, die enkele maanden voor hem naar Amerika was gekomen, was Nikolaj Boecharin, de geestdriftige achtentwintigjarige redacteur van de revolutionaire krant *Novy Mir* (*Nieuwe Wereld*) die werd uitgegeven vanuit een herenhuis aan St. Mark's Place. Eindelijk veilig, met een oceaan tussen hen en de grote oorlog die Europa sinds 1914 verscheurde, konden ze de revolutie in Rusland methodisch gaan voorbereiden. Die zou er komen, daaraan werd niet getwijfeld, maar er was nog heel veel te doen voordat ze er klaar voor waren. Het was januari 1917.

New York was vergeven van de socialisten, hoewel Trotski vond dat het hun aan felheid ontbrak. Wat voor socialist bezit een eigen auto? Hij zag New York liever als het bastion van het kapitaal. Daar ging het wel richting een modernere fase van het kapitalisme zoals Marx dat voorzag, maar het bleef kapitalisme. Het idee in het hart van het beest te wonen stond hem wel aan.

‘Mijn enige beroep in New York was dat van een revolutionaire socialist,’ zou hij later schrijven. ‘Toentertijd was dat beroep van mij niet laakbaarder dan dat van een dranksmokkelaar.’

En toch. Ze vonden een appartement aan Vyse Avenue in de Bronx. Het had elektrisch licht, een gasfornuis, een bad, een telefoon (de twee jongens, Lev en Sergej, vonden de telefoon prachtig), een lift en zelfs een stortkoker voor afval. De conciërge was een neger en Trotski schreef goedkeurend dat die wel van de huisbaas, maar niet van de huurders stal. De jongens gingen naar school, leerden vlot Engels en vonden alles prachtig in deze grote, dynamische stad in een land ver van de oorlog.

New York had heel veel te bieden en er waren sterke hervormingsbewegingen die steeds meer van zich lieten horen. Trotski was niet onder de indruk. Hij schreef in *Novy Mir*: ‘Ik verliet een Europa dat zich wentelde in bloed, maar ik vertrok met een vast geloof in een komende revolutie. En ik stapte zonder democratische “illusies” aan land in deze Nieuwe Wereld die inmiddels oud genoeg was.’²

Je kon je route naar een beter leven niet hervormen. Je moest het hele systeem omverwerpen en daarna de hele wereld. Je had een revolutie nodig. En de grote oorlog in Europa had het pad bij wijze van spreken geëffend. Daardoor was het getij van de geschiedenis versneld. In Europa lag de toekomst – hoe verlokkelijk de illusies in New York ook mochten zijn.

Dus terwijl zijn zoons het laatste *slang* van hun nieuwe vrienden in de Bronx oppikten, nam de beroepsrevolutionair de Interborough Rapid Transit van 174th Street helemaal naar Astor Place.³

Hij dacht het liefst op een abstracte manier over New York als een 'stad van proza en fantasie, van kapitalistisch automatisme, met straten waarin kubisme triomfeert en waarvan de morele filosofie die van de dollar is'. Hij schreef dat hij op een dag een oude man in lompen op St. Mark's Place een oudbakken broodkorst uit een vuilnisemmer zag halen, maar hij ging daar niet verder op door. Hij was geen voorstander van persoonlijke waarnemingen. 'New York maakte enorm veel indruk op me, omdat het meer dan welke andere stad ter wereld ook, de totale belichaming is van onze moderne tijd,' schreef hij.

Maar wat gebeurde er in de eerste maanden van 1917 echt in New York? Voedseloproer om te beginnen. Trotski nam er notitie van, maar liet het houden van opruiende toespraken aan anderen over. Een combinatie van factoren had geleid tot voedseltekorten die uiteraard werden gevolgd door woekerprijzen. Zonder de oorlog in het verre Europa was daar geen sprake van geweest. Tegelijkertijd nam de Amerikaanse handel met Europa sinds het begin van de oorlog in 1914 een hoge vlucht en stroomden de rijkdommen New York binnen. De totale export van de Verenigde Staten was gegroeid van 2,3 miljard dollar in 1913 naar 4,3 miljard in 1916 en zou in 1917 uitkomen op 6,3 miljard dollar. Dat jaar mocht Amerika bogen op een handelsoverschot van meer dan 3 miljard dollar. De waarde van Amerikaanse exporten naar het Verenigd Koninkrijk was duizend keer groter dan van die naar Duitsland.⁴

Europa had 31 maanden oorlog gevoerd – een niet-aflatende uitbarsting van geweld die erger was dan alles wat de wereld ooit had meegemaakt. Zoals een Rus het onder woorden bracht: het continent bevond zich in de greep van een oorlogspsychose.⁵ Miljoenen vluchtelingen, miljoenen gewonden, miljoenen doden. Van België tot Zwitserland, van de Oostzee tot de Zwarte Zee, zelfs op de zuidelijke toppen van de Alpen werd de grond uit elkaar gereten door de ontploffende bommen en granaten van een industrieel tijdperk.

Maar hier in New York gingen de seizoenen in elkaar over, brandden de lampen fel en ging het leven rusteloos, twistziek, blijmoedig en ambitieus door. De oorlog was een oceaan verwijderd, een ver spektakel. Maar hoe breed was de oceaan in werkelijkheid, hoe lang konden Amerikanen nog denken dat die hen zou beschermen tegen de smarten van de wereld?

New York was beslist een wirwar van tegenstellingen. De stad ging prat op de hoogste wolkenkrabber ter wereld – het vier jaar oude, 57 verdiepingen tellende Woolworth Building – en bezat daarnaast de smerige flats van de Lower East Side. Rij na rij van chocoladekleurige bakstenen gebouwen vulden de zijstraten van Manhattan. Het was de natuurlijke werkplek voor zowel de financier J.P. Morgan als voor de radicale uitgever van *The Masses*, Max Eastman. Zwarten uit het Zuiden gingen zich in Harlem vestigen toen de stroom katholieken uit Italië en joden uit Rusland door de oorlog tot staan was gebracht. In Yorkville aan de Upper East Side lazten Duitse Amerikanen Duitstalige kranten en aten ze *Sauerbraten* en *Strudel* in Duitse restaurants. Ierse Amerikanen probeerden politieke macht te krijgen. Siciliaanse maffiosi waren begonnen zich een ander soort macht toe te eigenen. Het zou nog een paar maanden duren voordat het Catskill Aqueduct, een enorm overheidsproject om schoon water naar de stad te brengen zou worden geopend. Projectontwikkelaars lieten hun oog vallen op de minder drukke buitenwijken.

New York was vies, vuil en druk, scheen zich niet te laten afremmen door een regulerende visie en wilde overal geld uit slaan. Nog maar zes jaar eerder waren bij een brand in de Triangle Shirtwaist Factory 145 Joodse en Italiaanse mannen en vooral vrouwen die daar onder afschuwelijke omstandigheden hadden gewerkt een al even afschuwelijke dood gestorven. De herenhuizen aan Fifth Avenue waren even voornaam als de woningen in andere wereldsteden. Sinclair Lewis omschreef de stad in 1917 als ‘deze waanzin van multiforme energie’.⁶

's Winters kwamen schaatsers in grote aantallen naar Central Park. 's Zomers trok Coney Island miljoenen bezoekers. New Yorkers konden kiezen uit drie honkbalteams waarvan ze supporter konden worden, één in Brooklyn en twee in Manhattan. Alleen de Giants waren echt goed. Mensen in de rest van het land keken achterdochtig naar de maatschappelijke hervormingen, de immigranten, de jetset, de kunst, de macht en de waarden van New York. In het hele land had men een hekel aan Wall Street.

Als hij niet bezig was met het uitbrengen van *Novy Mir*, rende Trotski van vergadering naar vergadering, nu eens in Harlem, dan weer in de Lower East Side en één keer zelfs in Philadelphia. Hij voerde felle discussies met Morris Hillquit, de leider van de socialistische partij in New York. Hij had een vriendschappelijke ontmoeting met Eugene V. Debs die als kandidaat van de socialisten in 1912 had meegedaan aan de presidentsverkiezingen. Hij schreef artikelen in het Russisch, hield toespraken in zowel het Russisch als het Duits, probeerde in de schaduw van Wall Street socialisme te prediken en trachtte de revolutie in Rusland aan te wakkeren. Het rijk van de tsaar – autocratisch, corrupt, aan de top gekenmerkt door een soort schaamteloze domheid – had in eigen land een generatie revolutionairen voortgebracht. Amerikanen hadden het woord *pogrom* geleerd door de manier waarop Rusland de Joden behandelde. Maar buiten emigrantenkringen stond Amerika totaal onverschillig tegenover het lot van Rusland.

Dat zou half maart ineens totaal veranderen. In de Russische hoofdstad Petrograd brak de revolutie los zonder enige hulp van Trotski of de andere rode revolutionairen die zichzelf bolsjewieken waren gaan noemen. Het volk was zelf in opstand gekomen en dit zou Rusland ingrijpend veranderen. Deze gebeurtenissen beschouwden ook veel Amerikanen als een kans – een kans om de wereld te veranderen. Aan deze kant van de oceaan werd de val van het oude regime toegejuicht als een grote sprong voorwaarts in de strijd om de wereld voor te bereiden op democratie.

Daar moest Trotski bij zijn. De opwinding was terug in Rusland en deze revolutie had een – fikse – duw in de richting van het tweede bedrijf nodig. De negenjarige Serjozja, zoals zijn ouders Sergej noemden, had difterie gehad, maar nu was hij weer beter en deelde hij het enthousiasme van zijn ouders bij de gedachte aan een terugkeer.⁷

Het was 26 maart, de dag voor hun vertrek. Sergej ging een wandeling maken – en kwam niet terug. Trotski was in alle staten. Jarenlang had hij in ballingschap naar dit ogenblik toegewerkt, naar het moment dat hij zich eindelijk kon gaan wijden aan de opbouw van een nieuwe wereld op aarde. En nu was Serjozja nergens te vinden. Trotski's vrouw Natalja ging door met pakken en zich zorgen maken, zoals ze in het verleden zo vaak had gedaan.

Ze waren van plan een van de weinige schepen te nemen die de Atlantische Oceaan nog durfden over te steken, omdat ze dachten de Duitse U-boten te kunnen ontwijken die daar nu op jacht waren. Als Trotski dat schip niet haalde, zou de revolutie weleens zonder hem kunnen plaatsvinden. Er gingen volgens de beschrijving van Trotski drie angstige uren voorbij, maar wellicht was hij even bezorgd voor zijn eigen revolutionaire ambities als voor de veiligheid van zijn zoon.

Toen ging de telefoon. 'Ik ben hier.' Het was Serjozja in een ver uit de buurt gelegen politiebureau. Opmerkelijk genoeg had hij het telefoonnummer van zijn ouders onthouden. Zoals ze later ontdekten, had de jongen besloten om voor hun vertrek uit New York een kwestie op te lossen die hem dwars had gezeten: als er vlak om de hoek van Vyse Avenue een 174th Street was, waren er dan nog 173 andere straten? Kon hij helemaal naar de 1st Street lopen? Maar voordat hij daarachter kon komen, vatten de politieagenten deze zoon van een revolutionair in de kraag. Serjozja vertelde zijn ouders waar ze hem konden vinden en haastig gingen ze hem ophalen. In het bureau zat hij vrolijk kauwend op zwarte kauwgum te dammen met een grote New Yorkse agent in een blauw uniform met

koperen knopen. De amerikanisatie van Serjozja – Sergej Lvovitsj Sedov – eindigde op die dag, hoewel hij en zijn ouders dat toen nog niet konden weten. De volgende dag voeren ze naar Canada en vandaar ging het richting revolutionair Petrograd en het hervormen van de wereld. Bij zijn vertrek hoopte Trotski toch op een dag terug te keren naar Amerika.

De voedselrellen van begin maart in New York waren een griezelige afspiegeling van het begin van de strijd die een einde maakte aan de heerschappij van de tsaar in Petrograd. Boze vrouwen vielen in Stanton Street en Houston Street handkarren aan. Een menigte maakte amok op het kruispunt van 114th Street en First Avenue. Een andere menigte drong op de hoek van Broome Street en Norfolk Street een synagoge binnen, maar werd door de politie uiteengedreven. Tien personen werden gearresteerd. Er werd opgeroepen tot een boycot van kruideniers die werden beschuldigd van het afzetten van klanten. Op een vergadering van afgevaardigden van tweehonderd vrouwenorganisaties werd besloten er bij de stad op aan te dringen voedsel zonder tussenkomst van winkeliers rechtstreeks aan de consumenten te verkopen. Burgemeester John Purroy Mitchel ontving duizenden verzoeken, waarin soms werd aangegeven dat mensen honger leden. George Perkins, voorzitter van de door de burgemeester ingestelde voedselcommissie en een vriend van Theodore Roosevelt, drong er bij de welgestelde inwoners van de stad op aan zich te matigen in hun voedselaankopen, zodat er meer overbleef voor anderen. Toen het hoofd van de stedelijke gezondheidsdienst in Clinton Hall aan Lafayette Street, op een steenworp afstand van Trotski's kantoor, tweeduizend huisvrouwen uit de East Side toesprak en hun voorstelde om hun gezinnen rijst en maispap te eten te geven, werd hij bijna van het podium gejaagd. 'De hoofdambtenaar greep zijn hoed en jas, maar de socialistische advocaat Jacob Panken kalmeerde de vrouwen,' stond in een krant.⁸

Sommige functionarissen vroegen zich hardop af of 'buiten-

landse' – dat wil zeggen Duitse – agenten schuld hadden aan de tekorten. De Verenigde Staten en Duitsland hadden in februari de diplomatieke betrekkingen verbroken en sindsdien hadden de Duitsers een paar ongelukkige Amerikaanse schepen die handeldreven met de geallieerden de grond in geboord. De Amerikaanse spoorwegen ontkenen dat een tekort aan goederenwagons de oorzaak was van de voedselcrisis, maar dat was bijna zeker de echte verklaring. Tegen 1917 hadden de spoorwegen de grootste moeite met de enorme toename van het goederenvervoer die werd veroorzaakt door de oorlog. Bij het begin van het jaar was de totale lengte van het spoor met bijna 410.000 kilometer groter dan ooit daarvoor – of ooit daarna. (Tegenwoordig bedraagt die lengte iets meer dan 225.000 kilometer.) Maar er waren niet genoeg gesloten goederenwagons en wat er wel was, zat vast in de havens aan de oostkust, omdat de Amerikaanse export naar Europa die elk oorlogsjaar met sprongen was gestegen, nu haperde als gevolg van de U-bootcampagne. Het tekort aan wagons dwong Pillsbury twee meelfabrieken in Minnesota te sluiten en er werd echt gevreesd dat New England in een paar weken tijd geen meel meer zou hebben.

In een groot deel van het land – en in een groot deel van New York – had de oorlogshausse een positief effect gehad. Maar nu begon Wall Street zich zorgen te maken, omdat de aandelenkoersen die sinds eind 1914 bijna waren verdubbeld sinds kort scherp aan het dalen waren. De vrees dat de geallieerden vrede zouden moeten sluiten, waarmee een eind zou komen aan de voorspoed, begon namelijk steeds groter te worden.

Het was alsof een enorme springvloed aan het opkomen was, die een geschrokken en verbijsterd Amerika richting oorlog duwde. Het voornemen uit de eerste jaren om erbuiten te blijven begon minder stellig te worden. Nu de oorlog zich voortsleepte, gingen de Amerikanen beseffen dat zij wel degelijk belang hadden bij de afloop. De vraag was hoe Amerika het best invloed kon uitoefenen op de gebeurtenissen en met welke uitkomst de Amerikaanse belangen

het best gediend waren. De Verenigde Staten waren groot en rijk. Dus begonnen Amerikanen zich de vraag te stellen welke rol ze op grond daarvan op het wereldtoneel konden gaan spelen. En de hele tijd was er sprake van een hachelijke vrede die op een vreemd uitbundige manier werd gevierd.

In een studio aan East 48th Street was een jonge variétéartiest die Buster Keaton heette zijn eerste film aan het maken: *Butcher Boy*, geregisseerd door de komiek Fatty Arbuckle. Aan het eind van zijn eerste dag op de set nam Keaton de camera mee naar huis om die uit elkaar te halen, zodat hij precies begreep hoe de magie tot stand kwam. Mannen van twijfelachtig allooi die 'salonhelden' werden genoemd, verschenen in cafés langs Broadway om op zoek te gaan naar rijke vrouwen wie ze geld konden aftroggelen. De best betaalde honkballer van Amerika bezocht New York. Hij heette Grover Cleveland Alexander en had de afgelopen drie seizoenen als werper van de Philadelphia Phillies de National League gedomineerd. Hij verdiende nu het ongehoorde bedrag van 12.500 dollar per jaar. De *Philadelphia Evening Ledger* noemde hem 'onze lokale werpende Croesus'.⁹ In 1917 gingen de Phillies in de lente trainen in Saint Petersburg in Florida. Om daar te komen voeren ze vanuit New York langs de kust, waarbij veel grappen werden gemaakt over Duitse onderzeeboten.

New York had ook te maken met een seksuele revolutie. Op de cover van het maartnummer van *Vanity Fair* (prijs: 25 cent) stond een schilderij van een naakte vrouw op een groen grasveld met purperen heuvels op de achtergrond. Ze hield één arm boven haar hoofd met de palm vreemd horizontaal. Een draperie van volmaakt doorzichtige stof doet misschien denken aan het oude Griekenland en komt kunstzinnig over. Er blijft niets te raden over.

De herfst ervoor had Margaret Sanger een kliniek voor geboortebepierking geopend in de wijk Brownsville in Brooklyn. Zoals ze waarschijnlijk had verwacht, werd ze gearresteerd, veroordeeld en

overgebracht naar de vrouwen vleugel van de Queens County Jail.¹⁰ Toen ze in maart vrijkwam, zongen haar medestanders de ‘Marseillaise’. Delmonico’s weigerde hun een tafel te geven voor de lunch, dus ging Sanger met haar aanhangers in plaats daarvan naar het Lafayette Hotel. Eind maart kocht ze het huisje van John Reed in Provincetown in Massachusetts. De opvallende journalist die naam had gemaakt met zijn artikelen over een staking bij een zijdefabriek in Paterson in New Jersey in 1913, en over de eerste maanden van de oorlog in Europa voor *The Masses*, gebruikte het geld voor het financieren van een reis naar Rusland om verslag te doen van de revolutie.

H.L. Mencken, redacteur van *The Smart Set*, was de eerste oorlogsjaren bezig om er een van de invloedrijkste tijdschriften van het land van te maken door Edna St. Vincent Millay, Theodore Dreiser, Aldous Huxley, Sinclair Lewis, Eugene O’Neill en Dashiell Hammett te publiceren. Mencken was vooral een groot pleitbezorger van Dreiser. In mei 1915 introduceerde *The Smart Set* James Joyce bij de Amerikaanse lezers door twee verhalen uit *Dubliners* op te nemen. Mencken was sarcastisch, empatisch en erudiet. Hij verafschuwde de hoogmoed van Woodrow Wilson en omschreef de president als ‘de zichzelf misleidende presbyteriaan, de man van hoge principes, de grote morele staatsman, het volmaakte toonbeeld van de christelijke proleet’.¹¹

Een dansrage overspoelde de stad en een groot deel van Amerika. Dansen in het openbaar – in gelegenheden die ook nog cocktails serveerden – was schokkend, opwindend en, zoals jonge stelletjes ontdekten, heel leuk. Vernon en Irene Castle gaven de toon aan; zij waren de Fred Astaire en Ginger Rogers van deze oudere generatie. Hun carrière raakte in een stroomversnelling toen ze braken met de rassenscheiding en de zwarte componist en impresario James Reese Europe in dienst namen om hun orkest te leiden.

Populaire muziek was nog geen tien jaar eerder onlosmakelijk verbonden geraakt met theater en vaudeville. Zwart muziektheater

had zich een levendige stek verworven, maar juist die werd bijzonder hard geraakt door de opkomst van de film. Zwarte muzikanten die hun baan waren kwijtgeraakt, begonnen in plaats daarvan werk te vinden in cafés. Jim Europe, die opgroeide in Washington en vier huizen van de mars John Philip Sousa af woonde, volgde die brede weg naar succes. Voor hem was de enige echte Amerikaanse muziek Afro-Amerikaans. Alleen zwarte musici konden het spelen zoals het eigenlijk gespeeld moest worden. Tegen 1917 had hij de Castles en een groot deel van de moderne muziekliefhebbers ervan overtuigd dat hij gelijk had.

‘Ik geloof dat je mag beweren,’ zei Europe tegen *The New York Tribune* (die zijn naam verhaspelde tot ‘Jesse Rees Europe’) dat de zwarte musicus ‘deze muziek beter speelt dan de blanke man, gewoon omdat al deze muziek bij hem is aangeboren. Ritme is iets waarmee de neger wordt geboren en de moderne dansen moeten het vooral hebben van ritme’. De neger, zei hij, ‘is in het bijzonder toegerust voor de moderne dansen’.¹²

Jim Europe was wat mensen een ‘rassenman’ noemden. Hij geloofde dat de zwarte bevolking van Amerika op een dag de gelijke moest zijn van de blanke meerderheid. Hij begreep echter ook dat dit hun niet zou worden geschonken door de blanken, maar dat het iets was wat de zwarten zelf zouden moeten afdwingen. Tijdens een gesprek over de lagere royalty’s die hij als componist kreeg omdat hij zwart was, zei hij ooit: ‘Daar ben ik niet verbitterd over. Het is tenslotte maar een heel klein stukje van de prijs die mijn ras moet betalen in de soms bijna hopeloze strijd voor een plaats onder de zon. Op een dag zal het anders zijn en zal het recht zegevieren.’

Europe begon zich te ergeren aan het woord ‘ragtime’, hoewel iedereen zijn muziek zo noemde. Hij was ragtime gaan beschouwen als iets wat blanke liedjesschrijvers produceerden wanneer ze zwarte muziek probeerden te kopiëren. In maart 1917 overleed de grote zwarte ragtimecomponist Scott Joplin aan door syfilis veroorzaakte dementie, terwijl hij vergeten in het Manhattan State Hospital op

Wards Island lag. Jim Europe wilde met muziek meer bereiken.

Hij had in 1912 een alleen uit negers samengesteld orkest in Carnegie Hall gedirigeerd en droomde van een tijd dat hij grote ensembles bijeen kon brengen om serieuze muziek uit Afrika te spelen. Toch zat er iets nieuws in de lucht. In maart van dat jaar werd door Victor een plaat van een klein orkest uit New Orleans op de markt gebracht. Het noemde zichzelf de Original Dixieland Jass Band en bestond uit blanken. Het was de eerste commerciële jazzplaat.

Het was Europe opgevallen dat bij deze nieuwe muziekvorm de vertolker en niet de componist de artiest was. In 1917 werd de populariteit ervan ineens minder. Later vormde hij ideeën over de mogelijke toekomst van jazz, maar op dat moment had hij andere plannen en andere zorgen.

In 1916 werd eindelijk een begin gemaakt met de lang uitgestelde poging een regiment van de Nationale Garde te formeren van mannen uit Harlem. Hoewel hij halverwege de dertig was, vond Europe dat hij daaraan mee moest doen. Als Amerika ging deelnemen aan de oorlog zouden zwarten zich moeten bewijzen, dacht hij. Maar zelfs als dat niet het geval was, bood het regiment een gelegenheid om een groep mannen uit Harlem bijeen te brengen en trots en discipline bij hen te cultiveren. Europe nam op 18 september 1916 als gewoon soldaat dienst bij het 15e regiment. Een week later werd hij bevorderd tot sergeant. Korte tijd later zou hij luitenant worden en het bevel krijgen over een mitrailleursectie.

Maar de blanke commandant, kolonel William Hayward, die op het ene probleem na het andere stuitte bij zijn pogingen het regiment uitgerust te krijgen en die de gevolgen voor zijn mannen vreesde als ze niet voldeden aan het niveau dat het leger eiste, had een ander idee. Hij vroeg Europe wat ervoor nodig zou zijn om het beste orkest van de Verenigde Staten op te richten. Europe vertelde hem dat hij alles bij elkaar 10.000 dollar nodig zou hebben – in die tijd een heleboel geld. Europe zei later dat hij zo'n hoog bedrag had genoemd in de hoop dat Hayward het idee zou laten varen.

Maar de kolonel zette door en kreeg het geld van zijn bemiddelde vrienden. Dus moest Europe nu een orkest samenstellen. Een militaire kapel.

Ook andere New Yorkers die vermoedden dat een deelname aan de oorlog ophanden was, traden in dienst bij regimenten van de Nationale Garde. William J. Donovan, een advocaat op Wall Street die uit Buffalo afkomstig was en sinds de universiteit bekendstond als 'Wild Bill', had getekend bij het Fighting 69th, het overwegend Ierse regiment dat roem had vergaard in de Burgeroorlog. Daar zou hij de dichter Joyce Kilmer leren kennen, de schrijver van 'Trees'.

Amerika was neutraal en kende vrede, maar de vijandigheid jegens Duitsland was wijdverbreid en werd sterker. Enkele stemmen die zich het luidst voor oorlog uitspraken, kwamen uit New York. Kranten waren voor oorlog. Wall Street was voor oorlog, mannen als Elihu Root, de voormalige minister van Buitenlandse Zaken en Oorlog in Republikeinse regeringen die als voorzitter van de Carnegie Endowment for International Peace de Nobelprijs voor de Vrede had ontvangen, organiseerde pro-oorlogbijeenkomsten. Ze prezen de voormalige president Theodore Roosevelt uit het nabijgelegen Oyster Bay, die maar al te graag wilde vechten.

Maar in New York klonken ook krachtige stemmen die tegen oorlog pleitten. De stad telde een grote Duitse gemeenschap en de politieke bestuursapparaten werden overheerst door de Ieren die weinig ophadden met het idee om samen met Engeland ten oorlog te trekken. New York was ook de woonplaats van pacifisten en radicalen als John Reed en Margaret Sanger die de oorlog beschouwden als een misdadige botsing tussen imperialistische mogendheden.

Eind februari kwam de zesendertigjarige Jeannette Rankin uit Montana naar New York. In november van het voorgaande jaar was ze als eerste vrouw ooit in het Congres van de Verenigde Staten gekozen. Ze was lastig, koppig en daadkrachtig. Twee jaar lang had

ze de campagne voor vrouwenkiesrecht in Montana geleid en zodra op 3 november 1914 bij referendum werd bepaald dat ook vrouwen mochten stemmen, besloot ze zich bij de volgende verkiezing kandidaat te stellen voor een van de vacante Congresszetels van de staat. In de staat die toen de op twee na grootste was, voerde ze campagne van het ene tot het andere uiteinde. Ze had ontmoetingen met lutherse boerinnen op de vlaktes van Oost-Montana en danste met arbeiders uit de kopermijnen in Butte, een moeilijke en onrustige stad op een heuvel die bekendstond als het ‘Gibraltar van de vakbeweging’. Ze reed paard als het niet anders kon, maar hield van auto’s. Op de grote, open vlaktes van Montana, waar bergketens weidse, met struikgewas begroeide dalen omsluiten en je vanaf een hoogte een stad op 30 kilometer afstand kunt zien liggen, waar enthousiast wordt gesproken over de Grote Hemel maar waar het besef hoe groot die hemel is pas echt indruk maakt... in zo’n landschap dus, kun je een paard dat stapvoets loopt toch nauwelijks vergelijken met een auto die 50 kilometer per uur aflegt? Een foto uit 1913 laat Rankin zien die op de achterbank van een open, modderige auto staat met kettingen om de achterwielen. (Zelfs in de stad, in Missoula, werden de wegen pas in 1911 bestraat.) Ze houdt een vlag vast die mooi in de bries wappert.

Rankins vader was rijk geworden door het exploiteren van een zagerij in een plaats die Grant Creek heette. Dat was toen Montana nog een *territory* was, en hij was nog rijker geworden door een meerderheidsbelang te nemen in verscheidene banken. Hij had in die begindagen vaak te maken gehad met het leger – de oorlogen met de indianen waren nog niet helemaal afgelopen – en dat had hem vooringenomen gemaakt als het ging om de werking van het militaire brein. En die vooringenomenheid had zijn dochter overgenomen. ‘Ik groeide op met de wetenschap dat militairen niet betrouwbaar waren,’ zei ze ooit tegen een interviewer.¹³

Ze had eerst op de ranch in Grant Creek gewoond en daarna in een bakstenen huis met mansardedak aan Madison Street in het

nabijgelegen Missoula. Dat huis was gebouwd op een perceel dat vlak ten noorden van de Clark Fork River lag, terwijl het aan de achterkant grensde aan de Rattlesnake Creek. Missoula is een volledig vlakke stad die wordt omsloten door heuvels, en in Rankins jeugd moeten er dagen zijn geweest dat de hele stad schuilging onder een onbeweeglijke deken van kolenrook die werd uitgestoten door de stoomlocomotieven van Northern Pacific en de kolenkachels die in bijna elk huis stonden. Ze was een middelmatige scholier. In de zesde klas waren haar cijfers voor het eerste kwartaal 76 (6 in Nederland) voor lezen, 74 (6) voor schrijven, 64 (5) voor aardrijkskunde, 90 (9) voor taal en 98 (9) voor gedrag. Haar cijfers wijzigden nauwelijks in de loop van dat jaar, behalve dat gedrag in de lente achteruitging naar 84 (8).¹⁴

Op tweeëntwintigjarige leeftijd had ze volgens zeggen in haar dagboek geschreven: ‘Go! Go! Go! Maakt niet uit waarheen, maar ga gewoon! Ga! Ga! Denk eraan om bij de eerste gelegenheid te gaan.’¹⁵ In 1908 vertrok ze naar New York en bracht daar twee vormende jaren door als student aan de New York School for Philanthropy. Ze ging om met progressieve en radicale personen en sloot vriendschappen die de rest van haar leven belangrijk zouden blijven. Na New York begon ze een carrière als voorvechtster voor het vrouwenkiesrecht. In 1911 sprak ze in Helena het Huis van Afgevaardigden van Montana toe over dat onderwerp.¹⁶

‘Ze vroeg niet om steun, ze dreigde niet, vleide niet en deed geen beroep op mannelijke ridderlijkheid; ze bracht gewoon haar argumenten naar voren en vroeg alleen om die oprecht en serieus in overweging te nemen,’ rapporteerde de *Helena Independent*.¹⁷

‘Het is mooi en terecht,’ zei ze die dag, ‘dat een moeder haar kind verzorgt als het tyfus heeft, maar het is ook mooi en terecht als zij een stem zou hebben in de wettelijke bepalingen waaraan de melkaanvoer die de tyfus heeft veroorzaakt, moet voldoen.’

Ze voerde vervolgens campagne in Albany – waar ze neerbuigend werd behandeld door een jonge senator van de staat die Franklin

D. Roosevelt heette – en ook in Delaware, Florida, New en North Dakota. In 1913 lobbyde ze bij het Congres.

Ze was vastberaden en had een onwrikbaar geloof in de macht van de traditionele benadering, die ze lonender vond dan een publiciteit zoekend en charismatisch leiderschap. Ze werd financieel en emotioneel gesteund door haar broer Wellington, die veel conservatiever was en zijn eigen politieke ambities koesterde. Hij lette zorgvuldig op haar reputatie. In de begintijd maakte ze haar eigen kleding en zorgde ze er altijd voor dat ze goed gekleed ging. Ze lette erop om niet pedant of mannelijk over te komen als ze in het openbaar optrad.

In 1915 was ze naar Nieuw-Zeeland gereisd om kennis te maken met een land dat vrouwen kiesrecht had gegeven, dat wetten kende waardoor arbeiders vergoedingen kregen, en waar pensioenen en kinderbescherming wettelijk waren geregeld. Tijdens haar verblijf daar voorzag ze als naaister in haar onderhoud.

In 1916 stelde ze zich verkiesbaar voor het Huis van Afgevaardigden als kandidaat van de Republikeinen, hoewel ze later beweerde nooit als lid van die partij te zijn ingeschreven. In het jaar dat Montana en de rest van de natie Wilson een verpletterende verkiezingszege bezorgden, stond zij met zeven mannen kandidaat voor twee vacante zetels in het Huis van Afgevaardigden en behaalde ze een gemakkelijke overwinning. Ze was progressief en uiteraard tegenstander van de Anaconda Copper Mining Company, die onder het bestuur stond van Standard Oil of met andere woorden de Rockefellers. Bijna twintig jaar lang had Anaconda alles kunnen doen en laten met de wetgevende macht van de staat en het grootste deel van de plaatselijke kranten door gebruik te maken van de ‘koperen halsband’, zoals de bevolking van Montana het noemde. Rankin voerde campagne voor een programma dat meer steun voor moeders en kinderen eiste, een verbod op alcohol, eenvoudiger kredietmogelijkheden voor boeren en belastinghervormingen. Maar ze had slechts één echt doel voor ogen, en dat was om niet alleen de

vrouwen van Montana maar van het hele land te vertegenwoordigen. Ze sprak niet over de oorlog.

‘Vind je het niet verbijsterend als je beseft dat je een historische figuur bent geworden?’ schreef haar vriendin Mary Atwater een paar dagen nadat ze was gekozen. ‘Het is een zware taak die je met onze hulp hebt gekregen, maar we hebben er allemaal vertrouwen in dat je die aan zult kunnen. Drie hoeraatjes voor “Onze Jeannette”.’¹⁸

Een bewonderaarster uit Cairo in Illinois, las in de krant dat Rankin fotografen ontweek, omdat de Republikeinse leiders van Montana het idee hadden dat de publiciteit die zij kreeg ‘haar misschien zou aanmerken als een zonderling’. De bewonderaarster, Winifred Warder, was met stomheid geslagen. ‘Mag een vrouw uit Illinois misschien zeggen dat ze het helemaal niet eens is met de “Republikeinse leiders van Montana” als ze een dergelijke mening zijn toegedaan, want iemand die zoveel eer te beurt valt als u, hoeft niet bang te zijn voor enige vorm van krantenbekendheid. Immers, hoe luchtig het ook wordt behandeld, het brengt vrouwenkiesrecht onder de aandacht en voor de vrouwen van Amerika belichaamt uw foto “Hoop”.’¹⁹

Het hele land werd gefascineerd door haar – die pittige vrouw uit het Westen. Een groot deel van Amerika leefde nog steeds in de cultuur van saloons met een kwispedoor en de meeste Amerikaanse vrouwen hadden slechts enkele beperkte keuzes: ze konden schooljuffrouw of verpleegster of non worden, of gaan werken als naaister in fabrieken die leken op slavenbedrijven – of ze konden natuurlijk thuisblijven om een gezin te stichten. De grenzen begonnen wel te vervagen, maar nu was hier plotseling een vrouw die de portalen van politieke macht betrad. En ze kwam helemaal uit Montana, dat wilde, ruige, eerlijke, bijna mythologische en wijd open Montana.

Nu ging ze een reeks spreekbeurten houden in twintig steden, te beginnen in Carnegie Hall. ‘Natuurlijk ben ik opgewonden bij het vooruitzicht te spreken voor een groot gehoor in New York,’ schreef ze aan een vriendin in Red Lodge, Montana. ‘En het is ook nieuw

voor mij om steeds weer door het publiek gevraagd te worden om te komen spreken, terwijl ik mensen vroeger altijd dringend moest vragen om naar mij te luisteren. Ik weet nauwelijks hoe ik daarmee moet omgaan.²⁰

Het was 2 maart. Ze stond in levenden lijve voor een gehoor van drieduizend mensen die maar al te graag hun steun voor een vrouwelijke politicus lieten blijken. De toespraak die ze in haar hand had, was geschreven door Wellington, die toen en ook later nog enkele van de radicalere opvattingen van zijn zuster probeerde af te zwakken.

‘Haar jurk van wit chifon zwierde in de bries van haar eigen wel-sprekendheid,’ meldde *The New York Tribune* in het verslag van haar toespraak in Carnegie Hall.²¹ Dagbladen besteedden altijd aandacht aan haar verschijning. ‘Haar witte satijnen mantel lag over de rug van de stoel en haar witte satijnen pumps waren klein en sierlijk. Ze was een debutante op weg naar haar eerste bal voor vrouwen die deel uitmaakten van de echte wereld. Maar er was niets wit of chifon-achtig aan de opvattingen van de edelachtbare Jeannette zoals ze die gisteravond uiteenzette voor het publiek.’

De bijeenkomst stond onder voorzitterschap van Carrie Chapman Catt, een van de belangrijkste leiders van de beweging die pleitte voor vrouwenkiesrecht. Rankin, die sprak zonder aantekeningen, zei vrijwel niets over de oorlog in Europa en maakte slechts één zijdelingse toespeling op de mogelijkheid van een Amerikaanse deelname. Ze sprak niet over de U-boten die Amerikaanse schepen torpedeerden. En dat deed ze ook niet tijdens een van haar andere toespraken die maand.

‘Een tengere jonge vrouw,’ rapporteerde de *Tribune*, ‘die de indruk wekte van een geslaagde eindexamenkandidaat die op het punt staat haar afscheidsrede uit te spreken, maar niet helemaal zeker is of ze het laatste woord van de eerste zin nog wel weet, stond gisteravond voor het applaudiserende publiek in Carnegie Hall.’

Rankin verklaarde: ‘Er is verder niets waar de vrouwen van New

York over kunnen denken, niets anders om over te praten, niets anders om voor te werken tot ze mogen stemmen. Tot dat moment hebben ze nog niet de eerste stap naar de vrijheid gezet.'

Dit was haar belangrijkste boodschap; dit was volgens haar overtuiging de grootste behoefte. Denken, praten en dan werken voor kiesrecht.

In lijn met de progressieve trend in het westen van de vs, sprak ze zich positief uit over het referendum, het burgerinitiatief, evenredige vertegenwoordiging, directe voorverkiezingen en een rechtstreeks gekozen president. Ze steunde het drankverbod. Voor haar New Yorkse gehoor beschreef ze de wonderen van Montana: 58 bushel eersteklas tarwe per acre,²² genoeg meel om achttien broden voor elke Amerikaan te bakken en nog altijd wordt vrij land uitgegeven. (Harry Truman was daar twee jaar eerder vanuit Missouri gaan kijken en had besloten dat hij er geen belangstelling voor had.) Ze praatte over goedkope elektriciteit dankzij de overvloed aan waterkracht en aardgas en ze vertelde dat ze tijdens haar campagne 25 kilometer in een houthakkerswagen had gereisd en bijna 100 kilometer te paard had afgelegd. (Waarschijnlijk had ze enkele duizenden kilometers in de trein en de auto gezeten.)

'Ik ben trots op het Westen!' zei ze. 'Ik ben blij dat het bij mij hoort!'

De jaren waarin Rankin campagne had gevoerd tegen Anaconda, hadden haar een nieuwe kijk op economische macht gegeven.

'Industriële democratie is belangrijker dan politieke democratie,' zei ze. Hierop doelde ze toen ze zei dat kiesrecht krijgen pas de eerste stap naar vrijheid was. Ze wilde dat Amerikanen zeggenschap kregen over hun leven en daarmee het 'geldsysteem', zoals zij het noemde, achter zich lieten.

Theodore Roosevelt stuurde die avond een telegram dat aan het publiek werd voorgelezen: 'Ik hoop van ganser harte dat u en alle mensen zoals u ervoor zullen zorgen dat de Republikeinse Partij trouw blijft aan de geest van Abraham Lincoln en in alle oprecht-

heid de partij van nationalisme en echte democratie zal zijn,' schreef hij. 'Het is de partij die zich sterk maakt voor het recht van alle mannen, vrouwen en kinderen binnen onze nationale grenzen en die in ruil daarvoor van elke volwassen man en vrouw vergt dat die volledig zijn of haar plicht aan de natie vervult, in oorlog zowel als in vrede.'

Voordat ze New York verliet, lunchte ze met een ander pas gekozen lid van de Republikeinse Partij: Fiorello LaGuardia, die een district vertegenwoordigde waartoe ook West Village behoorde. Ze werden goede vrienden en zouden dat jaren blijven. Ze vertelde ooit een vriendin dat hij haar ten huwelijk had gevraagd, wat hij op een dag goedgehumeurd erkende.²³

Van New York ging ze naar Bridgeport in Connecticut, vervolgens terug naar Brooklyn en dan naar Hartford, waar ze de wetgevende vergadering van de staat toesprak. Vandaar ging het naar Trenton in New Jersey, en daarna naar het Westen. Overal waren mensen nieuwsgierig naar haar, alsof ze met eigen ogen wilden zien hoe iemand tegelijk vrouw en lid van het Congres kon zijn.

Ze vertelde een interviewer dat ze graag naar de film ging, maar zichzelf niet als lichtzinnig beschouwde. De *Daily Gate City and Constitution-Democrat* van Keokuk in Iowa plaatste een goedkeurend artikel en putte daarbij uit verslagen van haar toespraak in Carnegie Hall. 'Ze was gekleed in een onmiskenbaar vrouwelijke stijl zonder de saaie soberheid die wordt toegeschreven aan vrouwen met hersens,' stond er.²⁴

"Haar schoenen waren opmerkelijk klein met Franse hakken" [...] "Haar kastanjebruine haar was mooi gekapt" [...] "Haar jurk was zacht en nauwsluitend met een leuke ronde hals" [...] Alles wijst erop dat Miss Rankin een normale, vrouwelijke, twintigste-eeuwse vrouw is. Er moet nog veel bekend worden over haar karakter en bekwaamheid als wetgever, maar het publiek lijkt bereid haar vertrouwen te schenken. Uiteindelijk blijkt het idee van een vrouw in het Congres toch niet louter een grap te zijn.'

Ze was net als Roosevelt een progressieve Republikein en op 1 maart, vlak voor haar debuut in Carnegie Hall, ontmoette ze de voormalige Rough Rider. Eerder die dag had hij tegen een verslaggever gezegd dat een gevecht ‘moet worden gewonnen door klappen uit te delen, en als we in oorlog raken met Duitsland, moeten we hard uithalen naar Duitsland’.²⁵ Nog maar twee dagen eerder had hij smalend geschreven: ‘De hele pacifistische beweging in dit land heeft de afgelopen tweeënhalve jaar eigenlijk in dienst gestaan van het Duitse militarisme [...] en zich gekant tegen onze eigen eer en essentiële nationale belangen.’²⁶ Maar Rankin was vastbesloten haar positie te gebruiken om het algemeen kiesrecht uit te breiden naar vrouwen en ze liet zich niet uit over de oorlog.

‘Ik weet niet eens of ze pacifist is,’ schreef een interviewster van *The New York Evening World* in een artikel met de kop: ‘Eerste vrouw in het Congres van de vs is goede kok en kan haar eigen kleren maken; wil geen standpunt innemen over de oorlog.’ Na haar bewondering te hebben uitgesproken voor Rankins plezier in het bakken van pasteien en uiting te hebben gegeven aan haar teleurstelling dat haar haren niet rood waren, zoals het gerucht wilde, vroeg de verslaggeefster haar hoe ze zou stemmen als in het Congres een motie voor oorlog werd ingediend. ‘Ze wilde alleen maar zeggen: “Ik geloof dat vrouwen patriotten zijn in de beste en hoogste en waarste betekenis van het woord en dat ze zullen doen wat in hun ogen het beste is voor het land, ongeacht de persoonlijke offers die daarmee gepaard gaan.”’²⁷

Haar broer Wellington had het Lee Keedick-agentschap, dat haar spreekbeurten regelde en haar financieel steunde, trouwens overgehaald om alles af te gelasten als ze zich tegen oorlog uitsprak.

Roosevelt had met weinig succes geprobeerd zich in zijn uitlatingen te matigen. Hij was woedend. Op 1 februari had Duitsland aangekondigd dat het in een zone rond West-Europa en de Middellandse

Zee weer begon met de onbeperkte onderzeebootoorlog. Nu zouden zelfs schepen die onder een neutrale vlag voeren – ook de Amerikaanse vlag – doelwit zijn. President Wilson had de diplomatieke betrekkingen verbroken, maar Roosevelt voerde aan dat de Verenigde Staten zich lafhartig verscholen achter de machtige Royal Navy. Zonder Britse oorlogsschepen op de Atlantische Oceaan zouden de Duitsers al in New York staan, beweerde hij. Duitsland had zichzelf in zijn ogen tot vijand gemaakt, en hoeveel beter zou het niet zijn om de Duitsers aan de andere kant te bevechten dan hier in eigen huis?

Eerder dat jaar had hij de beweringen van minister van Buitenlandse Zaken Robert Lansing dat de oorlogsdoelen van de oorlogvoerende mogendheden vergelijkbaar waren, bestempeld als ‘verfoeilijk onwaar’.²⁸ Hij had gezegd dat president Wilson ‘voor deze natie de vloek van Meroz²⁹ heeft verdiend, omdat hij zich niet heeft durven scharen aan de zijde van de Heer tegen de wandaden van de machtigen’.³⁰

Hij had de Duitsers beschuldigd van een politiek van moord op de vrije zee. En hij had gewaarschuwd dat de Verenigde Staten gevaar liepen de ‘hulpeloze oorlogsbuit van elke buitenlander te worden die ons onze rijkdom benijdt en ons veracht vanwege onze zwakheid’.³¹

Zijn naam werd gescandeerd in de Senaat toen Warren G. Harding uit Ohio zei dat de Duitsers niet met hun u-boten zouden hebben bedreigd als TR nog president was geweest. Hij hamerde op het gebrek aan voorbereiding van het land, en enkele uren voordat hij een ontmoeting had met Rankin was hij naar Hartford gegaan, waar hij verrukt was over wat hij had aangetroffen. Connecticut was de eerste staat die zich ‘militair voorbereidde’ door van elke man in de militaire leeftijd gezondheid en beroep te registreren en ook door een inventarisatie van alle industriële fabrieken te voltooien. Een verslaggever van *The New York Times* hoorde verbaasd aan dat alle informatie werd vastgelegd door volgens een code gaten in kaarten

te ponsen – kaarten die daarna konden worden gelezen door sorteermachines.³²

Roosevelt was voorstander van de invoering van ‘algemene dienstplicht’. Hij vertelde verslaggevers: ‘Dat wil zeggen dat elke jongeman die fit is en die de dienstplicht het best in het leger kan vervullen, naar het front gestuurd kan worden. Het wil ook zeggen dat als een man die dienstplicht het best kan vervullen door het land te bewerken of te werken aan het spoor of in een munitiefabriek, hij dat zal moeten doen. Het wil kortom zeggen dat elke man en elke vrouw in het land ten tijde van oorlog verplicht zal worden diensten voor het land te verrichten in een positie waarbij hij of zij volgens het land het waardevolst is.’

Roosevelt die toen achtenvijftig was, had ervan gedroomd een roemrijke legermacht van een kwart miljoen vrijwilligers op de been te brengen die hij naar Frankrijk zou leiden om de Amerikaanse eer terug te winnen. Het zou de wedergeboorte van de Rough Riders zijn, de helden van de Spaans-Amerikaanse Oorlog. Hij zag het als een eenheid van de beste mannen, zwart zowel als blank, uit het hele land. Bij Sagamore Hill, zijn huis op Long Island, kwamen ladingen brieven aan, tot zelfs helemaal uit Alaska, met het verzoek om mee te mogen doen. De eenheid zou als een expeditieleger gaan vechten aan het westelijke front, terwijl het geregelde leger werd opgebouwd en zich gereedmaakte voor het geval dat het Congres de oorlog verklaarde. Hij verklaarde in privécorrespondentie dat hij de divisie mogelijk in Canada zou opzetten en dan naar Frankrijk zou brengen wanneer de Verenigde Staten niet gingen deelnemen aan de oorlog.

Hij hield de Franse ambassadeur, Jules Jusserand, op de hoogte van zijn plannen. Jusserand was uiteraard enthousiast en overlegde met Parijs over de op stapel staande divisie, hoewel hij ook rekening moest houden met de gevoeligheden van het Witte Huis. Op 23 februari besloot hij een brief aan TR aldus: ‘Grote gebeurtenissen staan ons te wachten en de Vrijheid zal zegevieren.’³³

Verslaggevers waren dol op Roosevelt. Ze liepen elke dag achter

hem aan. Hij wist dat hij nooit toestemming van Washington kon krijgen om zijn divisie op te zetten als hij zich te veel bleef richten op Wilson, die had beloofd om Amerika buiten de oorlog te houden. Maar zijn brieven laten zien wat hij dacht.

‘Ik vind het getreuzel van Wilson in deze grote crisis dieptreurig,’ schreef Roosevelt. ‘Hij speelt een bijzonder verachtelijke rol.’ Oog in oog met gevaar was de president een lafaard, zei hij.³⁴

Amerika, vond de voormalige Rough Rider, was rijk en slap geworden. Het werd tijd dat de Amerikanen lieten zien uit welk hout ze waren gesneden.

Hoofdstuk 2

‘Een misdaad tegen de beschaving’

Op 6 augustus 1914 was de Eerste Wereldoorlog net negen dagen oud. Het Oostenrijks-Hongaarse Rijk verklaarde Rusland de oorlog en Servië verklaarde Duitsland de oorlog. Het Franse leger maakte zich op om de volgende ochtend de door Duitsland bezette Elzas aan te vallen. De Duitse aanval op het Belgische Luik ging de derde dag in. In Groot-Brittannië kwam het ministerie van Oorlog met de aankondiging dat een begin zou worden gemaakt met het vorderen van paarden. De enorme staande legers van Europa werden gemobiliseerd en kwamen in actie.

In Washington stierf Ellen Axson Wilson aan wat toen de ziekte van Bright werd genoemd – nierfalen. Ze was vierenvijftig jaar oud en haar man, de president van de Verenigde Staten, was buiten zichzelf van verdriet. Ellen – warm, liefdevol en getalenteerd – was zijn steun en toeverlaat geweest, de vrouw die hem met succes de ene na de andere crisis had laten overwinnen, vanaf zijn tijd als voorzitter van Princeton, daarna als gouverneur van New Jersey, toen als kandidaat voor het Witte Huis en ten slotte als de president van de natie.

‘Ik kan je het liefdevolle leven in het huis [van de Wilsons] maar moeilijk beschrijven,’ schreef Mary Hoyt, een nicht van de president ooit. ‘Het werd gevuld met zoveel vriendelijkheid en voorkomendheid, met zoveel liefde tussen Ellen en neef Woodrow, dat de lucht op een of andere manier steeds leek te fonkelen.’¹

Het was een huwelijk geweest waarin ‘liefde altijd wet [was]’, schreef Ellens broer Stockton Axson. Binnen zijn gezin kon Wilson zijn liefde en zijn humor de vrije teugel geven. Hij hield van onzinnige rijmpjes en rare woordspelingen. Ellen, een meisje uit Georgia dat naar New York was gekomen om aan de Art Students League te studeren, en hij vulden elkaar volmaakt aan. Ze hadden drie dochters en Wilson was thuis bij zijn gezin altijd gelukkiger dan waar of met wie ook. Zijn zwager herinnerde zich keren dat Wilson een mening ten beste gaf en Ellen dan uitriep: ‘Woodrow, je weet dat je zo niet denkt!’ En dan glimlachte hij en antwoordde: ‘Mevrouw, ik dacht voorzichtig dat ik dat dacht tot ik terecht werd geweest.’

Na haar overlijden vroeg Wilson zich hardop af of ze was weggenomen om haar het schouwspel te besparen van de vreselijke catastrofe die het gevolg zou kunnen zijn van de oorlog in Europa. ‘Hij was de eenzaamste man op aarde,’ schreef Axson. ‘Ik zie nu nog de eenzame figuur van de president voor me die door de lange gang loopt, met haren die in een paar maanden veel witter zijn geworden.’²

Wilson zei in die periode tegen zijn naaste adviseur, kolonel Edward M. House – een geslepen, manipulatieve, intrigerende en toch ook principiële realist – dat hij betwijfelde of hij aan het eind van zijn eerste termijn in het Witte Huis kon blijven. Zijn enorme successen uit 1913 die het resultaat waren geweest van de tot dan toe productiefste zittingsperiode van het Congres en die een ingrijpende reeks binnenlandse hervormingen hadden omvat, lagen achter hem. Wat kon hij nog meer doen, vooral nu Ellen was overleden?

House zag een mogelijkheid voor Wilson op een terrein waaraan de president tot dan toe weinig aandacht had besteed – buitenlandse zaken. Maar Wilson had een grote afkeer van wat hij beschouwde als een conflict van inhalige landen op de slagvelden van Europa. Hij had een hekel aan het eigenbelang en de domheid die ten grondslag lagen aan de theorie van een machtsevenwicht. Net als de meeste Amerikaanse idealisten was hij erg gedesillusioniseerd geraakt door de

eigen imperialistische botsing van Amerika met Spanje in 1898. Hij was geen pacifist, maar was van mening dat oorlog onmenselijk en meestal onnodig was. Hij stuurde in 1915 de mariniers naar Haïti om het eiland te bezetten, maar hij geloofde oprecht in de mogelijkheid om een nieuw stelsel van internationale betrekkingen op te bouwen dat was gebaseerd op natuurlijke harmonie, rechtvaardigheid en eerlijkheid.

Overmand door verdriet kon de weduwnaar in het Witte Huis zich er niet toe brengen anderen met veel moeite aan zijn kant te krijgen of een beroep te doen op het eigenbelang van de oorlogvoerende naties.

De Amerikanen stonden in die eerste jaren aan de zijlijn. Jeanette Rankin was in een stadje in Montana toen het nieuws bekend werd dat de oorlog was uitgebroken. ‘We zaten daar en konden het niet geloven,’ herinnerde ze zich jaren later. Ze voelde zich dom omdat ze niet had geweten wat er ging komen, maar toen besepte ze dat dat voor heel Amerika gold.³ Koningen, keizers, tsaren; koninklijke hoven en koninklijke intriges; de slinkse handelwijze van imperialistische mogendheden in Afrika, op de Balkan, in Oost-Azië – wie wilde daarbij betrokken raken? De oorlog was belangwekkend, verbijsterend en... erg ver weg. Wilson vroeg de Amerikanen in woord en daad neutraal te blijven. Amerikanen die wel aandacht hadden voor de oorlog, waren te verdelen in degenen die pro-Duits of anti-Brits waren en degenen die zich sterk verbonden voelden met de historie en cultuur van Engeland. Vrijwel niemand was pro-Russisch. Maar erg veel Amerikanen – waarschijnlijk de meerderheid, althans volgens de inschatting van Congresleden in die jaren voorafgaand aan opiniepeilingen – kon het allemaal niets schelen.

Sommigen gingen vechten. James Rogers McConnell, een student aan de University of Virginia, stond helemaal achter de geallieerde zaak en sloot zich daarom aan bij het Lafayette Escadrille – een groep Amerikaanse piloten die voor Frankrijk vloog. Hij kwam om toen hij in maart 1917 werd neergeschoten. Julier Chevalier, die

met zeventien wees was geworden, zorgde voor een scheepslading muildieren die van Texas op weg waren naar het westelijk front. De Engelsen stelden Amerikaanse muildieren op prijs, omdat die minder schichtig waren dan paarden als de artillerie vuurde. Als gevolg daarvan waren muildieren een van de grootste exportartikelen van de Amerikaanse veeteelt geworden. In 1914 werden 4883 muildieren geëxporteerd, in 1916 waren dat er al 111.915 en het zouden er in 1917 meer dan 136.000 worden.⁴ Omdat hij niets meer te doen had toen hij van het schip stapte, nam Chevalier dienst bij de Royal Artillery en in 1917 had hij het geschopt tot sergeant en zat hij vast in de modder van de patstelling tegen de Bulgaren aan het Macedonische front.

Van 1914 tot 1917 nam de Amerikaanse economie een hoge vlucht. De oorlog was goed voor boeren, fabrikanten en financiers (die de dalende aandelenmarkt konden overleven). De veel slechtere Russische tarweoogst – gevolg van het feit dat veel boeren voor het leger waren opgeroepen – dreef de wereldprijs hoog genoeg op om boeren te verleiden richting de High Plains te trekken om tarwe te verbouwen, terwijl ooit werd gedacht dat daar te weinig regen viel om dat te wagen. De export van gecondenseerde melk nam tijdens de eerste drie jaren van de oorlog met meer dan het zesvoudige toe. De export van gezouten rundvles en bacon verdubbelde bijna. De hoeveelheid katoen die in het buitenland werd verkocht, daalde met een derde, maar toch zagen de katoenplanters hun inkomsten uit export met bijna 50 procent omhooggaan, omdat de prijzen voortdurend bleven stijgen.⁵

De Amerikaanse spoorwegen hadden 285.000 machinisten, stokers, conducteurs en remmers in dienst om de treinen te laten rijden. Het gemiddelde salaris bedroeg iets meer dan 1300 dollar per jaar.⁶ Tussen 1915 en 1916 steeg de bedrijfswinst van de spoorwegen met 43 procent tot een totaal aan baten van 3,7 miljard dollar.⁷ Orders voor nieuwe locomotieven stegen van 1491 in 1914 naar 5487 in 1916.⁸

De Baltimore & Ohio Railroad opende in maart 1917 de volgens zeggen grootste kolenkade in de havenwijk Curtis Bay van Baltimore om te voldoen aan de buitenlandse en vooral Europese vraag naar steenkool. De kosten bedroegen 2,5 miljoen dollar en de kade kon veertig goederenwagons per uur verwerken oftewel 12 miljoen ton kolen uit de Appalachen per jaar.⁹ Diezelfde maand werd de Hell Gate Bridge over de East River voor treinen geopend, waardoor de bewoners van New England zonder onderbreking naar Washington en plaatsen in het Zuiden konden reizen.

Begin 1917 had de Franse regering bij Baldwin Locomotive Works in Eddystone, Pennsylvania, orders geplaatst voor 350 locomotieven. De Britse regering had bij verschillende Amerikaanse bedrijven 705 locomotieven besteld en de Russen 735.¹⁰

Afgezien van locomotieven fabriceerde Baldwin 25.000 artilleriegranaten per dag voor de Russen. Voor de Fransen waren dat er 8000 per dag.¹¹ Amerikaanse draadfabrieken verkochten honderdduizenden kilometers koperen telefoondraad aan de geallieerden.¹²

Het geld dat door de oorlog het land binnenkwam, veroorzaakte een zodanige welvaart – hoe ongelijk die ook verdeeld was – dat Detroit alles op alles moest zetten om voldoende auto's te produceren om aan de vraag te voldoen. De bioscopen zaten vol.

Na verloop van tijd begon de stemming te verschuiven richting geallieerden. Al die munitie en locomotieven en blikken vlees en levende muil dieren met een waarde van miljarden dollars gingen voornamelijk naar Engeland en Frankrijk, terwijl bijna niets in Duitsland en Oostenrijk belandde. Wat terecht kwam bij de centrale mogendheden, moest worden gemaskeerd als een lading voor Scandinavië die dan werd overgescheept naar Duitsland. Op die manier werd de Britse zeeblokkade omzeild die in 1914 was ingesteld en in 1915 nog strenger werd. Maar het ging niet alleen om geld. Verhalen van Duitse gruweldaden die ooit waren afgedaan als Britse propaganda, begonnen de Amerikaanse houding te beïnvloeden. Tegen

1915 was het westelijk front vastgelopen en verzand in een statische oorlog. Tegelijk maakte de Britse blokkade van Duitse havens de meeste Amerikanen niet zo kwaad als het Duitse antwoord daarop: de inzet van U-boten die zonder onderscheid schepen tot zinken begonnen te brengen. In mei 1915 werd de Lusitania voor de kust van Ierland tot zinken gebracht. Daarbij kwamen 128 Amerikanen om het leven, wat een grote schok veroorzaakte. Wilson stuurde verscheidene krachtige memoranda naar Berlijn. Roosevelt vond die natuurlijk niet krachtig genoeg, en rond deze tijd begon hij tot de overtuiging te komen dat de Verenigde Staten zich in de oorlog moesten mengen. Uiteindelijk haalden de Duitsers bakzeil. Maar nu beschouwde een groot aantal Amerikanen hen als de boosdoeners in het conflict.

De oorlog haalde zelfs duizenden kilometers ver weg zaken overhoop op een manier die niemand voor mogelijk had gehouden. In 1914 hadden Tom en Marguerite Harrison geen verlangens en geen onzekerheden gekend. Hij was een ogenschijnlijk succesvolle jonge zakenman en zij was de dochter van een scheepsmagnaat. Zij was opgegroeid in Catonsville bij Baltimore, in een huis dat Ingle-side heette en waarvan de uitgestrekte landerijen afdaalden naar het spoor van B&O in de verte. Marguerite had een levendige en avontuurlijke jeugd gekend en was naar de juiste scholen gegaan. Na een lange rondreis door Italië en Oostenrijk die was bedoeld om een eind te maken aan de ongewenste relatie met de zoon van haar hospita, trouwde ze, kreeg een eigen huishouden en een zoon, Thomas II. Alles heel fatsoenlijk.

En toch had de dertiger Harrison het gevoel dat ze ondanks de enorme collectieve toename van welvaart en vertrouwen in Amerika in de val zat. Ze zat vast in verwachtingen, fatsoensnormen en haar plaats in de hogere kringen van Baltimore. Niet lang na het uitbreken van de oorlog in Europa begon haar man onvoorspelbaar gedrag te vertonen, kreeg hij woedeaanvallen en viel hij ten prooi aan plotselinge stemmingswisselingen. De diagnose van artsen in

het Johns Hopkins Hospital luidde dat hij een hersentumor had. Toen hij in het najaar van 1915 overleed, kwam ze tot de ontdekking dat zijn grillige beoordelingsvermogen haar had opgezadeld met een schuld van in totaal 70.000 dollar, wat nu overeen zou komen met meer dan een miljoen dollar.

Op zesendertigjarige leeftijd was Marguerite weduwe met een zoon van dertien en geen geld. Haar maatschappelijke en beroepsmatige leven bleef beperkt, want ze had geen ervaring in zaken en weinig vaardigheden die ze te gelde kon maken. Ze stond voor de opgave de eindjes aan elkaar te moeten knopen, terwijl ze tegelijk een bepaalde stand moest ophouden. Ze nam kostgangers in huis, onder wie pas aangenomen ambtenaren die waren gekomen om Wilsons ambitieuze programma's uit te voeren en die als forens naar Washington pendelden. Met een vriendin begon ze een bloemisterij, maar verdiende daarin nauwelijks genoeg om de kosten te dekken. Gelukkig kende ze Van Lear Black, de uitgever van *The Sun*, de krant die werd gelezen door de elite van Baltimore en die tot ver buiten Maryland een reputatie had verworven met gedegen artikelen over Washington en de nationale politiek. De *Sun* had bij de democratische conventie van 1912 in Baltimore een belangrijke rol gespeeld, omdat de krant zich toen sterk en overtuigend voor Wilson had uitgesproken. In 1910 waren de eigenaars een avondkrant begonnen, de *Evening Sun*, en met de oorlog die in Europa woedde, kon nu worden geprofiteerd van het trans-Atlantische tijdverschil waardoor de lezers, die steeds meer geïnteresseerd raakten, het oorlogsnieuws van dezelfde dag aangeboden kon worden. De oplage van de krant groeide als nooit tevoren, maar daarvoor was wel personeel nodig. Black stamde uit een van de betere handelsfamilies van Maryland, waardoor hij in dezelfde sociale kringen verkeerde als Harrison. Zij nam contact met hem op en hij vroeg haar de volgende maandag langs te komen.

Journalistiek was bijna uitsluitend een mannenberoep geweest, maar mede door de oorlog en het succes dat die de kranten bracht,

begon dat te veranderen. Ook al vonden mensen dat de oorlog hun niet aanging, ze lazen er wel graag over. Dat betekende een groter personeelsbestand en artikelen die een breder terrein besloegen om te proberen enkele van die nieuwe lezers te behouden.

Toevallig konden de societypagina's van *The Sun* wel hulp gebruiken. Harrison kende iedereen die in de stad meetelde en hoewel ze nooit eerder een typemachine had aangeraakt, zette de krant haar aan het werk. Ze begon te genieten van de grappen in de redactiekamer, de energie, het geroezemoes, de durf en de adrenaline waarmee een goed artikel gepaard ging. Haar weksalaris van 20 dollar stelde niet veel voor, maar ze maakte indruk op haar bazen en al gauw haalde ze hen over om haar te laten schrijven over theater en films – en om haar opslag te geven. Ze interviewde sterren en kon rechtstreeks een kijkje nemen in de keuken van Amerika's snelgroeiende filmindustrie. Haar zwager was Albert Ritchie, de minister van Justitie van Maryland, en hij regelde haar benoeming in de staatcommissie die elke film die een distributeur wilde vertonen, moest bekijken en keuren. In het begin had de commissie alleen geoordeeld over kussen die te lang duurden of zondaars die ongestraft bleven, maar dat zou veranderen toen de oorlog steeds dichterbij kwam. De benoeming die Harrison met hulp van haar zwager kreeg, terwijl ze in haar dagelijkse baan voor *The Sun* bleef schrijven over films, zou tegenwoordig wenkbrauwen doen fronsen vanwege de belangenverstrengelingen, maar zij stapte erin zonder zich daarover schuldig te voelen. Ze zei dat ze het geld nodig had. Feitelijk geloofde ze niet in keuring en censuur, schreef ze jaren later, en eigenlijk gold hetzelfde voor de andere leden van de commissie. Maar de jaarlijkse toelage van 2500 dollar was te aantrekkelijk om te laten schieten.

Harrison had dierbare herinneringen aan haar reis naar Oostenrijk voor de oorlog, toen ze was weggestuurd om de zoon van haar hospita te vergeten, en in 1914 had ze kousen gebreid voor Oostenrijkse soldaten die tegen de Russen vochten. Maar het tot zinken brengen van de Lusitania was een grote schok voor haar. Toen 1916

overging in 1917 en zij steeds vertrouwder met films raakte, zag ze hoe de Britten geraffineerde films aan het produceren waren die een Amerikaans publiek aan konden spreken. Dit was iets nieuws – een direct en ook nog eens intuïtief appel van een buitenlandse mogelijkheid op de Amerikanen. Films hadden immers het vermogen om invloed uit te oefenen op een emotioneel niveau. Duitse propagandisten vonden daarentegen nooit een luchtige toon en deden de Duitse zaak waarschijnlijk meer kwaad dan goed.¹³ H.L. Mencken, die in Duitsland verbleef en de Duitsers graag mocht, was het daarmee eens: ‘Hoe meer men hun propagandamethode bekijkt, des te groter wordt de verbazing over hun domheid. Ze hebben totaal geen gevoel voor publiciteit. De Engelsen overtreffen hen elke keer.’¹⁴

In de zomer van 1915, een jaar na het begin van de oorlog, had president Wilson alleen oog voor de liefde. Hij maakte de weduwe Edith Galt uit Virginia het hof, omdat hij smoorverliefd op haar was geworden. Hij ontdekte dat hij ’s ochtends de hit uit 1911 aan het zingen was, ‘Oh, You Beautiful Doll’. Na hem eerst te hebben afgewezen, ging Edith in op zijn huwelijksaanzoek. ‘Ze is echt verrukkelijk aantrekkelijk,’ schreef Wilson aan een vriendin. ‘Ze staat hier bekend om alles wat mooi is en om niets wat besmet is met de kleingeestigheid van de plaatselijke society.’¹⁵ Edith werd op haar beurt getroffen door zijn ‘schitterende, onbevreesde ogen’.¹⁶ Op 22 november klaagde House in zijn dagboek dat Wilson zo in de ban was van zijn verloofde, dat hij zijn werk vergat.¹⁷ In december traden ze in het huwelijk.

Edith zag in hem een ‘jongensachtige eenvoud’ die niet strookte met de formaliteit van zijn officiële leven. In haar ogen ‘hongerde hij naar het brood van menselijk gezelschap’, en zij wilde er maar al te graag voor zorgen.¹⁸

Beide vrouwen van Wilson kwamen net als hij uit het Zuiden. Hij was geboren in Virginia en opgegroeid in Georgia en South Carolina. Hij was acht toen er een eind kwam aan de Burgeroorlog

en hij was de laatste Amerikaanse president die als kind was verzorgd door slaven. In Staunton in Virginia, de stad in de Shenandoahvallei waar hij was geboren en waar zijn vader presbyteriaans dominee was, huurde de kerk drie slaven van een plaatselijke landeigenaar om voor het gezin te werken. Als president gaf hij bevel tot de segregatie van het federale ambtenarenapparaat.

De liefhebbende echtgenoot en vader, de progressieve president wiens vergaande hervormingen – waaronder de inkomstenbelasting en de oprichting van de Federal Reserve – waren bedoeld om ook de middenstand te laten profiteren van de Amerikaanse welvaart, koesterde een diep geloof in de scheiding van rassen. Hij was geen boosaardige rassenhater, hoewel sommige mannen uit zijn directe omgeving dat zeker wel waren. Kort nadat Woodrow en Edith aan elkaar waren voorgesteld door zijn nicht Helen Bones, raakten ze in gesprek over hun jeugd ‘en ontdekten dat ze over veel zuidelijke dingen hetzelfde dachten, zoals de armoede van al onze eigen mensen na de Burgeroorlog en de trouw die oude negers voor hun meesters en meesteressen voelden’.¹⁹

In 1915 liet hij in het Witte Huis de film *Birth of a Nation* van D.W. Griffith draaien, die ging over heldhaftige leden van de Ku Klux Klan die de Reconstructie wilden terugdraaien. Hij koos die film – de allereerste die in het Witte Huis werd vertoond – ondanks een protestcampagne van de burgerrechtenbeweging National Association for the Advancement of Colored People en grote demonstraties van Afro-Amerikanen in Boston.

Verscheidene decennia van immigratie uit Europa hadden mannen als Wilson gevoelig gemaakt voor de positie van Angelsaksische burgers in Amerika. Uit de volkstelling van 1910 bleek dat één op de zeven Amerikanen, 13,5 miljoen mensen, in het buitenland was geboren. Alleen al in 1914 kwamen 1,2 miljoen immigranten de Verenigde Staten binnen. De discriminerende Jim Crow-wetten die na 1890 van kracht werden – en waar Wilson achter stond – getuigden van de onzekerheid aan de top. Dit was de periode waarin men het

gevoel had dat de oude vijanden uit de Unie en de Confederatie zich moesten verenigen in zowel woord als daad. Hoewel hij uit New Jersey kwam en zijn vader van Ohio was, werd Wilson beschouwd als de eerste zuiderling die na de Burgeroorlog tot president werd gekozen. Maar net als de Democraten die hem opvolgden, moest hij een onhandelbare coalitie bijeen proberen te houden die bestond uit zuidelijke grootgrondbezitters en Ierse politieagenten, plattelandsadvocaten en Poolse mijnwerkers, baptistendominees en Joodse kleermakers.

Hij was ervan overtuigd dat er niets goeds kon voortkomen uit de oorlog in Europa. Tot 1915 was de pacifist William Jennings Bryan zijn minister van Buitenlandse Zaken geweest. Wilson beschouwde de gebeurtenissen in Europa als een bedreiging voor de beschaving – en daarmee bedoelde hij een bedreiging voor de toekomst van het blanke ras. Wat zou er gebeuren met de blanke wereldbevolking, vroeg hij zich af, als Europa zichzelf vernietigde? Japan, dat in 1905 het zoet van de overwinning op Rusland had geproefd, zou zonder meer een dominante macht worden.

Tijdens een kabinetsvergadering zei Wilson ‘dat hij steeds meer doordrongen raakte van het idee dat de “blanke beschaving” als overheersende macht in de wereld grotendeels afhankelijk was van ons vermogen om dit land intact te houden, omdat wij de naties zouden moeten opbouwen die zijn verwoest door de oorlog’.²⁰ Dit hield in dat ze buiten de oorlog moesten blijven.

Wilson beschouwde zichzelf als een rechtschapen man. Hoewel hij kon overleggen over een politieke beslissing, veranderde hij niet van mening zodra hij een besluit had genomen en hoefde niemand te rekenen op een compromis. Volgens hem was elke oppositie per definitie zelfzuchtig, bekrompen en huichelachtig. Deze karaktertrek zou aan het eind van de oorlog zijn ondergang inluiden.

Maar als het om zijn eigen carrière ging, liet hij zien te kunnen veranderen. Conservatief van aard als hij was, nam hij het in 1912 als partijkandidaat voor het gouverneurschap op tegen een liberale

tegenstander. Zodra hij was gekozen, liet hij zijn oog echter vallen op een hogere functie. Hij keerde zich af van de politieke zwaargewichten aan wie hij zijn ambt te danken had, overtroefde hen in de wetgevende vergadering en werd een vaandeldrager voor schone politiek.

Edith Wilson mocht House niet en de manier waarop Wilson op hem steunde, maakte haar jaloers. Ze was er vrij zeker van dat hij had geprobeerd om hun huwelijk in 1915 tegen te houden, omdat hij dacht dat het zijn baas politiek zou schaden. House had een sterke neiging tot pluimstrijkerij. Als hij Wilson schreef, vond hij altijd wel iets briljants dat Wilson had gedaan. Maar zijn adviezen waren doeltreffend en hij was in staat de wereld te zien zonder de deugzaamheid die Wilsons visie kleurde. Hij ging naar Europa om te proberen in nauwe samenwerking met de Britten een vrede te bewerkstelligen, maar dat leverde niets op. Uiteindelijk werkte de vrouw van de president hem het Witte Huis uit. Hij verhuisde naar een huis aan de East 53rd Street in New York, maar van daaruit onderhield hij een drukke correspondentie, sprak bijna dagelijks met iemand van het ministerie van Buitenlandse Zaken en was tussenpersoon voor Britse functionarissen die de lichtgeraakte en ondoeltreffende Britse ambassadeur Cecil Spring Rice in Washington probeerden te omzeilen. House vond dat Spring Rice, die minister van Buitenlandse Zaken Robert Lansing ooit beledigingen had toegeschreeuwd, niet geschikt was voor die baan.²¹

Nadat Wilson had besloten toch te gaan voor een tweede termijn in het Witte Huis, steunde hij in 1916 een pakket met progressieve hervormingen, en hij werd herkozen met de slogan 'Hij hield ons buiten de oorlog'. Maar tegen het eind van dat jaar waren de Britse goudreserves bijna uitgeput en toen de Duitsers de onderzeebootcampagne nieuw leven inbliezen, werd het verscheppen van ongemunt goud naar New York als betaling voor oorlogsgoederen hoe dan ook een onaanvaardbaar risico.²² Als Groot-Brittannië viel, zou Amerika het moeten doen zonder de bescherming van de Ro-

yal Navy en zou bijna zeker een einde komen aan de economische bloeiperiode die de Verenigde Staten dankzij de oorlog hadden beleefd. De Amerikaanse ambassadeur in het Verenigd Koninkrijk, Walter Hines Page, schreef Wilson in maart 1917. ‘Frankrijk en Engeland moeten in de Verenigde Staten een krediet krijgen dat groot genoeg is om de ineenstorting van de wereldhandel en het hele Europese geldwezen te voorkomen,’ waarschuwde hij. ‘Misschien is meedoen aan de oorlog voor ons de enige manier om onze huidige prominente handelspositie te behouden en paniek te vermijden.’²³

Maar Wilson was heel stellig en wilde zich niet laten overhalen door een beroep op eigenbelang. Begin 1917 had House de indruk dat Wilson er eigenlijk nauwelijks mee bezig was. Anderzijds lieten de Britten House weten dat ze ongeduldig begonnen te worden, want als de Amerikanen net zo in democratie geloofden als ze zeiden, dan moesten ze zich in de strijd mengen.²⁴ Frank Polk, adviseur op het ministerie van Buitenlandse Zaken, zei tegen House dat Wilson ‘denkt dat hij bijna tegen elke prijs voorstander van vrede is’, maar dat hij er niet veel voor deed.²⁵

Op 3 januari nam House de trein naar Washington – ‘die zoals gebruikelijk te laat was’²⁶ – en dineerde met de Wilsons in het Witte Huis. Daarna voerden de president en hij een lang gesprek. Eerst spraken ze over de benoeming van federale rechters en daarna over de voors en tegens van het coördineren van liefdadigheidsinstellingen voor het buitenland. Wilson stak de draak met een overdreven melodramatisch telegram dat ambassadeur Page uit Londen had gestuurd. Toen werd hij ernstig. House had hem een memorandum van de Engelse politicus Josiah Wedgwood gestuurd en dat ‘fantastisch’ genoemd, waarmee hij bedoelde dat het te veel op fantasie stoele. Waarom vond hij dat, wilde Wilson weten. Was het omdat Wedgwood vond dat president Wilson de enige man was die voorwaarden voor het beëindigen van de oorlog kon opstellen? House zei dat hij het op dat punt met Wedgwood eens was, maar dacht dat de

regering van de vs alleen niet de macht bezat om het fundamentele probleem op te lossen van gebiedsdelen die waren veroverd door de oorlogvoerende mogendheden.

Het ging hier om een kwestie die de wereld dwars zou blijven zitten en vredesakkoorden honderd jaar tegen zou houden, en waarschijnlijk zal dat nog eens minstens honderd jaar blijven duren. In 1917 had Duitsland bijna heel België en een deel van Noord-Frankrijk bezet en de Duitse legers waren tot aan Litouwen naar het oosten opgerukt. Rusland was in Galicië het Oostenrijks-Hongaarse Rijk binnengevallen. Oostenrijk had grondgebied aan Italië verloren, maar heel Roemenië en het grootste deel van Servië ingenomen. De Britten trokken op naar de Ottomaanse vilajet van Bagdad. Om dat allemaal uit te pluizen zou een gigantische onderneming zijn geweest, en problemen met herstelbetalingen, de terugkeer van vluchtelingen en het classificeren van gemengde etnische groepen konden een oplossing alleen maar ingewikkelder maken.

Wilson wuifde dat weg. Hij zei dat hij erover dacht een verklaring af te leggen waarin hij de eventuele algemene voorwaarden van een regeling uiteen zou zetten en een werkwijze zou voorstellen om de wereld zo mogelijk te vrijwaren van een toekomstige oorlog – een bond van democratische naties. De territoriale geschillen kwamen op de tweede plaats, zei hij. House was enthousiast over het idee en dat was ook logisch, want hij had Wilson die gang van zaken ongeveer een week eerder voorgesteld. Wilson, tekende House in zijn dagboek op, was typerend voor hem vergeten waar het idee vandaan kwam, maar omdat het zo goed was, wilde House dat wel over het hoofd zien.

‘U speelt met wat de pokerspeler de blauwe fiches noemt, en het is zinloos om aan de kant te blijven zitten en je te laten overrompelen door de gebeurtenissen,’ zei House tegen Wilson. ‘Het is beter om de zaak zelf in handen te nemen en de kaarten te delen.’

De volgende dag sprak House met Lansing, die zei dat Wilson

nooit buitenlandse zaken met hem besprak. Feitelijk, zei hij, sprak Wilson zelden met iemand en was het hoofd van de president volgens hem 'een vacuüm' als House niet in Washington was.²⁷ Later die dag klaagde William McAdoo, de minister van Financiën en een van Wilsons schoonzonen, tegen House dat de president dingen stuurloos liet voortdobberen en geen aandacht schonk aan ministeriële zaken en ook niet wist of dingen 'goed of slecht worden gedaan'.

De kolonel keerde voor de lunch terug naar het Witte Huis, waar hij Wilson aansprak op het feit dat Amerika totaal niet voorbereid was op een mogelijke oorlog.

'Er komt geen oorlog,' reageerde Wilson. 'Dit land is niet van plan betrokken te raken bij deze oorlog. Wij zijn tegenwoordig de enige grote Blanke Natie die geen oorlog kent en het zou een misdaad tegen de beschaving zijn om ons erin te mengen.'

Een week later nam House weer de trein van New York naar Washington. ('Vreemd genoeg was de trein op tijd.')28 Hij stapte Wilsons kantoor binnen en de president sloot de deur. Hij liet House een concept lezen van de toespraak die hij wilde houden – hij had die aan niemand anders laten zien. House wees op een paar ongerechtigheden in de taal, maar was erg opgetogen. Het beste was nog, vond hij, dat Wilson zijn toespraak duidelijk richtte op de bevolking van de oorlogvoerende naties en niet op de regeringen.

Op datzelfde moment beseftte hij dat Wilson vastbesloten was een eind aan de oorlog te maken. House dacht dat 'de president eindelijk doordrongen schijnt te zijn van het belang van de buitenlandse toestand', hoewel hij er vrij zeker van was dat vrijwel niemand anders in Washington dat beseftte. 'De kleine kring rond de president schijnt te zijn geslonken tot ons tweeën, mevrouw Wilson en mijzelf.'²⁹

Tijd was van het grootste belang. Als in de volgende twee

maanden – tot half maart – geen pad naar vrede kon worden geëffend, zouden de voorjaarsoffensieven aan de westelijke en oostelijke fronten worden ingezet en zou Wilsons initiatief ten dode zijn opgeschreven. Daarna zouden de Europese mogendheden weer een jaar blijven vechten, met een nog grotere kans op een onvoorstelbare, wereldwijde catastrofe. De eerste maanden van 1917 boden een mogelijkheid die zich misschien nooit meer zou voordoen. House wist door zijn gesprekken met Europese diplomaten van beide zijden dat een akkoord niet ondenkbaar was. Maar geen van beide partijen wilde erkennen dat de miljoenen doden en gewonden die tot dan toe waren gevallen, zinloos waren geweest. Het zou moeilijk worden, maar misschien dat juist Wilson het morele overwicht bezat om het waar te maken. Hij had tot maart.

Op 15 januari was House terug in New York, waar hij bezoek kreeg van de Duitse ambassadeur Johann Heinrich Graf von Bernstorff, een ‘montere, zorgeloze man van de wereld’³⁰ die in 1917 de aanvankelijk Germaans opgestreken punten van zijn snor had afgeknipt. Duitsland stond positief tegenover arbitrage om een eind aan de oorlog te maken en had belangstelling voor een vredesconferentie als Wilson die zou leiden, vertelde Bernstorff hem. House vond dit het belangrijkste bericht dat een oorlogvoerende natie sinds het begin van de oorlog had afgegeven. Duitsland moest aan het wankelen zijn, dacht House. En Frankrijk was bijna uitgeput. Rusland, nog altijd onder de tsaar, was een twijfelgeval. Groot-Britannië – dat aan de eigen koers vasthield en doof was voor verzoeken van buiten – kon nog weleens het grootste obstakel voor vrede zijn.

Sir William Wiseman, die de beste Britse contactpersoon van House was, vertelde hem dat het Britse volk ervan overtuigd was dat de overwinning voor het grijpen lag. Kapitein Guy Gaunt, een in Australië geboren officier bij de Royal Navy die de leiding had over een inlichtingen verzamelend netwerk in de Verenigde Staten,

vertelde House dat als de Verenigde Staten niet gauw mee gingen doen aan de oorlog, ze in de toekomst ook niet moesten rekenen op Britse hulp als Duitsland en Japan zich samen tegen de Amerikanen keerden. ‘Ik vertelde hem dat we niet bang waren voor Duitsland en ook niet voor Japan en dat we geen behoefte hadden aan de hulp van Groot-Brittannië.’³¹

Op 20 januari had Wilson zijn boodschap klaar. Hij had met de pen een laatste concept geschreven. Nu liepen Edith en hij naar zijn studeerkamer. Zij las het concept hardop voor, terwijl hij het uittipte op zijn schrijfmachine.³² Hij had besloten twee dagen later een toespraak in de Senaat te houden en dan met zijn oproep tot vrede te komen. Wilson deed een beroep op de Europeanen om de wapens neer te leggen. De enige oplossing voor het conflict, zei hij, was ‘Vrede zonder Overwinning’. Amerika was bereid een voorstel tot een oplossing te doen en zo nodig de voorwaarden aan de strijdende partijen voor te leggen.

Het was een heel ingrijpend voorstel. Het dwong beide partijen te beoordelen wat Vrede zonder Overwinning zou betekenen. Wat zouden de politieke consequenties in eigen huis zijn, in Parijs en Wenen en Londen en Berlijn? Hoe zouden de legers reageren?

In de dagen die volgden zei House tegen Wiseman dat Wilson ervan overtuigd was dat de oorlog onbeslist moest eindigen.³³ Tijdens een kabinetsvergadering uitte de president hardop zijn zorgen over de consequenties voor Europa als Duitsland vernietigd zou worden. Bryan schreef vanuit Miami, waar hij na zijn pensioen naartoe was verhuisd om te ontsnappen aan zijn verdorven thuisstad Omaha, een brief met overdreven loftuitingen voor Wilsons ‘dapperen en net op tijd uitgesproken appel aan de oorlogszuchtige heersers van Europa’. Zijn voorstel zou Wilson een plaats geven tussen de ‘onsterfelijken’, voorspelde Bryan.³⁴

De dagen volgden elkaar op. Maart en de voorjaarsdooi kwamen naderbij. ‘Als Duitsland echt vrede wil, kan het die krijgen,’ schreef Wilson aan House.³⁵ Toen lieten de Britten via House weten dat

ze niet veel zagen in Wilsons idee. Volgens hun berekening was de oorlog nog altijd te winnen.³⁶ Een paar dagen later werd het vredesballetje dat Bernstorff bij House had opgegooid, weggeslagen door een besluit waaraan in Berlijn al enige tijd was gewerkt. Het antwoord van Duitsland op Wilsons oproep bestond uit het hervatten van de onbeperkte onderzeebootoorlog in de Atlantische Oceaan.